

BARBARA KUNICKA-MICHALSKA

POLITYKA ORZEKANIA I WYMIARU KARY GRZYWNY
W LATACH 1982 - 1987

I. UWAGI OGÓLNE

Rozważania oparte będą na danych statystycznych, dotyczących prawomocnych skazań osób dorosłych, zaczerpniętych ze statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości. Uwidocznia one rolę kary grzywny w polityce karnej.

Dane statystyczne obrazują liczby decyzji zapadłych wobec osób, a nie liczby spraw. Ujęto je w tabelach opracowanych przez autorkę na podstawie obliczeń własnych. Ramy artykułu nie pozwalają jednak na zamieszczenie w tekście tabel, są one bowiem zbyt liczne i obszerne. Zostaną zatem przedstawione jedynie wnioski wyciągnięte z tabel. W niektórych tylko miejscach pracy zostaną podane dane trudniej dostępne, ujęte w małych tablicach lub zestawieniach.

Przytoczone informacje charakteryzują zarówno zagadnienie częstotliwości wymierzania kary grzywny na tle innych środków karnych, jak i zagadnienie wysokości wymierzanych grzywien. Rozważania dotyczą grzywny samoistnej i grzywny obok pozbawienia wolności.

Na wybór lat 1982 - 1987 wpłynął fakt, że w 1982 r., a także w latach późniejszych zachodziły istotne dla kary grzywny zmiany przepisów prawa. Jest to okres nietypowy dla polityki karnej i niejednorodny.

12 grudnia 1981 r. uchwalono dekret o stanie wojennym wraz z istotnymi aktami prawnymi tego stanu. W tym samym dniu ogłoszono dekret abolicyjny, którego zakres był wąski. Chodziło w nim zwłaszcza o przestępstwa popełnione z powodów politycznych, związane ze strajkami i drobne przestępstwa nieumyślne. W okresie 1982 - 1987 r. nastąpiły ponadto liczne zmiany prawa o charakterze stałym, zwłaszcza w 1982 i 1985 r., a oprócz nich miały miejsce zmiany przejściowe. Od 1 lipca 1985 r. aż do 20 czerwca 1988 r. obowiązywała ustawa epizodyczna o szczególnej odpowiedzialności karnej. W latach 1982 - 1987 wydano też trzy ustawy amnestyjne 1983, 1984 i 1986 r.

Problematyka podjęta w niniejszym opracowaniu jest rozległa i wyczerpanie wszystkich, nawet ważnych kwestii nie jest możliwe. Opra-

cowanie będzie miało zatem na celu tylko najbardziej ogólne zorientowanie czytelnika w roli grzywny w polityce karnej. Wszystkie bardziej szczegółowe zagadnienia wymagają poświęcenia im osobnych opracowań.

Choć rozważania dotyczą okresu lat ostatnich, poczynając od 1982 r., dla porównania sięga się w nich nierzadko do lat wcześniejszych.

II CZĘSTOTLIWOŚĆ ORZEKANIA KARY GRZYWNY

W okresie lat 1982 - 1987 zachwiana została stabilność ogólnej liczby skazań na karę grzywny, charakterystyczna dla wcześniejszych lat obowiązywania k.k. z 1969 r. Odsetek skazań na tę karę (łącznie — samoistną i orzeczoną obok pozbawienia wolności) w ogólnej liczbie skazań wykazuje znaczne odchylenia na przestrzeni kolejnych lat omawianego okresu. W roku 1982, roku stanu wojennego, odsetek ten wyraźnie wzrósł w stosunku do wszystkich kolejnych lat okresu 1970-1981, by wynieść 69,5% ogółu skazań. W dwóch kolejnych latach amnestyjnych 1983 i 1984 odsetek ten nadal rósł i wykazywał wartości najwyższe od 1970 r. (ponad 70%). W 1985 r. rozpoczął się poważny spadek częstotliwości orzekania kary grzywny. W roku tym osiągnęła ona poziom amnestyjnego roku 1977, by — zmniejszając się dalej w sposób widoczny w amnestyjnym roku 1986 — wyrazić się w 1987 r. liczbą 53,7% co daje wartość najniższą licząc od 1970 r. W latach obowiązywania ustaw karnych z maja 1985 r., w tym zwłaszcza ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej, nastąpił zatem poważny spadek częstotliwości wykorzystywania kary grzywny jako środka karnego. Nawet jednak wówczas, gdy skazania na grzywnę wykazywały wartość najniższą, licząc od 1970 r., obejmowały one ponad 56% skazań, toteż stwierdzić trzeba, że znaczenie grzywny jako środka karnego w polityce karnej nie przestało być bardzo poważne.

Podobnie jak w okresie 1970 - 1981 r., tak i w latach 1982 - 1987 wśród ogółu skazań na karę grzywny niewielką część (25,9%) stanowiły skazania na karę grzywny samoistnej. Skazania na karę grzywny orzeczoną obok pozbawienia wolności stanowiły natomiast 74,1%. Choć proporcje między grzywną samoistną a grzywną obok pozbawienia wolności zmieniły się na korzyść grzywny samoistnej w stosunku do lat 1970 - 1981, a zwłaszcza 1972 - 1981, na co wpłynęły dwa ostatnie lata omawianego okresu, podstawowe znaczenie miała oczywiście nadal grzywna orzekana obok pozbawienia wolności. Orzekano ją w okresie lat 1982 - 1987 prawie trzy razy częściej niż grzywnę samoistną. W latach tych skazania na grzywnę obok pozbawienia wolności wyrażały się łącznie liczbą 434 610 skazań, a na grzywnę samoistną — 152 145. Skazania na grzywnę obok pozbawienia wolności w ogólnej puli skazań obejmowały w całym analizowanym okresie 48,4% ogółu skazań (w sprawach z oskarżenia pub-

licznego i prywatnego łącznie). Grzywna obok pozbawienia wolności była więc orzekana nieznacznie częściej niż w latach 1970 - 1981 (47,0%). Niemniej na przestrzeni poszczególnych lat obserwujemy znaczne odchylenia, co każe przypomnieć dużą niejednorodność poszczególnych lat omawianego okresu (o której była mowa na wstępie niniejszego opracowania), zmiany prawa oraz amnestie.

Rok 1982 (rok stanu wojennego) przyniósł wzrost odsetka skazań na grzywnę obok pozbawienia wolności w puli skazań. W roku 1983 (roku zawieszenia stanu wojennego, a zarazem amnestyjnym) odsetek ten dalej rósł, co nastąpiło też w amnestyjnym 1984 r., osiągając wartość najwyższą w całym okresie obowiązywania k.k. z 1969 r, by poważnie opaść w 1985 r. Spadek odsetka tej grzywny pogłębił się zasadniczo w latach ostatnich, tj. w amnestyjnym 1986 r. i w 1987 r, w którym odsetek skazań na karę grzywny obok pozbawienia wolności był najniższy licząc od 1970 r. (37,5%).

Zjawisko spadku odsetka grzywny obok pozbawienia wolności w puli skazań powinno być głębiej zbadane. Gdyby bowiem nastąpiło ono w latach typowych dla polityki karnej, mogłoby sugerować tendencję do łagodzenia represji ekonomicznej, oczywiście po zbadaniu innych towarzyszących mu zjawisk w polityce karnej. Jednak — jak wiadomo — nastąpiło to po wydaniu ustaw majowych z 1985 r, w tym ustawy epizodycznej o szczególnej odpowiedzialności karnej, w okresie, w którym — jak wykażą dalsze rozważania — represja ekonomiczna wydatnie wzrosła wraz z wydatnym wzrostem surowości kar w ogóle. Rodzi się zatem problem, w jakim stopniu wykazany spadek procentu grzywny obok pozbawienia wolności wiązał się ze spadkiem częstotliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w wyniku działania ustawy epizodycznej, jak też częściowo amnestii z 1986 r, co zwięziło możliwości orzekania grzywny na zasadzie art. 75 § 1 k.k.; w jakim stopniu wiązał się on z rozszerzaniem normatywnego pola stosowania konfiskaty mienia (zwłaszcza obligatoryjnej) i innych dolegliwości majątkowych, co mogło wpłynąć na rzadsze w praktyce sięganie do art. 36 § 4 k.k. przez część sędziów; w jakim wreszcie stopniu wiązał się on z innymi okolicznościami, np. ze spadkiem liczby skazań za niektóre przestępstwa, w których to przypadkach omawiana grzywna ma zastosowanie¹. Problem zatem wymaga szczegółowszych badań. Częściowo wrócimy do niego przy omawianiu grzywien orzekanych łącznie z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności.

Charakteryzując udział grzywny obok pozbawienia wolności w puli skazań na karę pozbawienia wolności (ujętą łącznie, tj. bezwzględna

¹ Tak np. liczba skazań za czyn z art. 221 § 3 k.k. w latach 1986 -1987 spadła w stosunku do 1985 r. Liczba skazań na grzywnę obok pozbawienia wolności za ten czyn z 3550 przypadków w 1985 r. zmniejszyła się do 1055 przypadków w 1987 r. zbliżona sytuacja dotyczyła czynu z art. 203 k.k. — i częściowo z art. 199 § 1 k.k.

i z warunkowym zawieszeniem w sprawach z oskarżenia publicznego i prywatnego, a także jedynie w sprawach z oskarżenia publicznego) stwierdzimy, że w latach 1982 - 1987 grzywna obok pozbawienia wolności orzekana była w 68,5% ogółu skazań na karę pozbawienia wolności. W pierwszych trzech latach (stanu wojennego, jego zawieszenia i dwóch amnestii) odsetek udziału tej kary jest szczególnie wysoki i sięga ponad 70% (przekraczając znacznie analogiczny odsetek z lat 1970 - 1981), by potem znacznie opaść. W 1987 r. wyraża się już cyfrą 59,5%. Zdecydowana większość przypadków orzekania tej kary przypada na sprawy z oskarżenia publicznego. W sprawach z oskarżenia prywatnego orzekano ją bardzo rzadko. I tak w 1982 r. wymierzono ją w 127 przypadkach skazań, w 1983 r. — w 199, w 1984 r. — w 122, w 1985 r. — w 75, w 1986 r. — w 89 i w 1987 r. — 73 przypadkach.

W okresie lat 1982 - 1987 częstotliwość orzekania grzywny obok pozbawienia wolności była większa niż w latach 1970 - 1981 (48,4% i 47,0% skazań).

Gdy chodzi o grzywnę samoistną, również w latach 1982 - 1987 stosowano ją częściej niż w latach 1970 - 1981 (16,9% i 14,7%). Różnica ta pogłębia się oczywiście, gdy porównamy lata 1982 - 1987 z okresem 1972—1981 r., co jest właściwsze ze względu na wejście w życie kodeksu wykroczeń.

W okresie 1982 - 1987 r. co drugie skazanie łączyło się więc z grzywną orzeczoną obok pozbawienia wolności, a tylko co szóste było skazaniem na grzywnę samoistną.

Wśród osób skazanych na karę krzywny niemałą grupę stanowili młodociani. I tak w 1985 r. na grzywnę samoistną młodocianych skazano w sprawach z oskarżenia publicznego w 1599 przypadkach, a na grzywnę obok pozbawienia wolności aż w 5226 przypadkach (stanowiło to odpowiednio 8,6% i 28,1% gółu skazań osób młodocianych w sprawach z oskarżenia publicznego). W 1986 r. młodocianych skazano na grzywnę samoistną w tychże sprawach w 1621, a na grzywnę obok pozbawienia wolności w 6188 przypadkach. W 1987 r. na grzywnę samoistną skazano młodocianych w 1900 przypadkach, a na grzywnę obok pozbawienia wolności — w 11 395 (9,2 i 55%). W 1987 r. zatem więcej niż połowa ogółu skazań osób młodocianych w sprawach publicznoskargowych łączyła się ze skazaniem na grzywnę obok pozbawienia wolności. W pierwszych latach omawianego okresu (lata 1982 - 1984) omawiany odsetek był jeszcze wyższy.

Jest to zjawisko wysoce niepokojące, zresztą nie nowe, lecz charakterystyczne także dla polityki karnej lat wcześniejszych. Świadczy ono o stopniu represji ekonomicznej tak wysokim, że zdaje się on przeczyć racjonalnemu pojmowaniu celów represji karnej. Razi zwłaszcza w dobie kryzysu ekonomicznego, spadku realnych dochodów ludności i to w odniesieniu do grupy osób, która z uwagi na swój wiek nie mogła jeszcze

uzyskać żadnego zaplecza materialnego w wyniku oszczędzania zapracowanych pieniędzy w czasach przedkryzysowych. Rodzi się pytanie, wymagające głębszych badań, w jak dużym procencie owi skazani młodociani wykonywali pracę zarobkową przynajmniej w chwili skazania lub przedtem, lub mieli perspektywy zarobkowe pozwalające uiścić grzywnę w terminie, a w jak dużym stopniu było to *de facto* skazanie rodziców, co tworzyłoby fikcję osobistej odpowiedzialności karnej i byłoby czynnikiem wysoce demoralizującym wobec samego skazanego, zaprzeczając zarazem racjonalnie pojętym celom wymierzenia kary.

III. CZĘSTOTLIWOŚĆ ORZEKANIA KARY GRZYWNY SAMOISTNEJ NA TLE INNYCH KAR

Skazania na grzywnę samoistną objęły w omawianej sześciolatce 16,9% wszystkich skazań (w sprawach z oskarżenia publicznego i prywatnego). W tym samym czasie skazania na bezwzględną karę pozbawienia wolności stanowiły 31,5% ogółu skazań, na pozbawienie wolności z warunkowym zawieszeniem — 39,1%, na karę ograniczenia wolności — 12,2%, a na karę dodatkową orzeczoną samoistnie — 0,2% ogółu skazań. Grzywna plasuje się więc na trzecim miejscu, gdy chodzi o częstotliwość jej stosowania, to jest po warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności i bezwzględnym pozbawieniu wolności, a przed ograniczeniem wolności. Rola grzywny samoistnej w polityce karnej jest zatem większa niż kary ograniczenia wolności.

Odsetek grzywny samoistnej w puli skazań, wynoszący w 1982 r. 16,9%, obniża się w 1985 r. do 14,7%, by w dwóch ostatnich latach omawianego okresu wzrosnąć i osiągnąć w 1987 r. 19,2%.

Rok 1987 charakteryzuje się więc największą częstotliwością orzekania grzywny samoistnej licząc od 1972 r. Charakteryzuje się też jednocześnie wysoką w porównaniu z latami poprzednimi częstotliwością korzystania z kary ograniczenia wolności (17,5%), wysoką częstotliwością orzekania bezwzględnego pozbawienia wolności (33,1%) i najniższą w całym okresie obowiązywania k.k. z 1969 r. częstotliwością stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Wzrost liczby przypadków orzekania grzywny odbył się zatem kosztem warunkowego zawieszenia wykonania kary, czyli środka również „wolnościowego”.

W okresie lat 1982 - 1987 grzywna samoistna orzekana była około dwukrotnie rzadziej niż bezwzględna kara pozbawienia wolności.

Częstotliwość sięgania do grzywny jako do środka karnego różniła się w grupach spraw z oskarżenia publicznego i z oskarżenia prywatnego. Wskazany wzrost przypadków orzekania grzywny samoistnej w ostat-

nich dwóch latach omawianego okresu dotyczył wyłącznie spraw publicznoskargowych, w sprawach z oskarżenia prywatnego natomiast wystąpiło zjawisko odwrotne; poczynając od 1985 r. odsetek skazań na grzywnę samoistną w puli skazań spadł wydatnie, by w 1987 r. wyrazić się liczbą 49,9%. Nie dotyczy to natomiast kary ograniczenia wolności, której odsetek w tym czasie rósł w obu grupach spraw. Całkowicie zaś odmienna sytuacja miała miejsce w zakresie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, której odsetek wydatnie spadł w grupie spraw z oskarżenia publicznego, a wzrósł w grupie spraw z oskarżenia prywatnego. Co się tyczy bezwzględnego pozbawienia wolności — jego odsetek wzrósł w obu grupach spraw.

W 1987 r. grzywna samoistna w sprawach publicznoskargowych stosowana była z częstotliwością zbliżoną do kary ograniczenia wolności, a w sprawach z oskarżenia prywatnego rola grzywny była dużo poważniejsza niż kary ograniczenia wolności. O ile w sprawach publicznoskargowych na grzywnę skazywany był co piąty skazany, na karę bezwzględnego pozbawienia wolności co trzeci i na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem także co trzeci, to w sprawach prywatnoskargowych na grzywnę samoistną skazywano co drugiego sprawcę, na bezwzględną karę pozbawienia wolności prawie co dwudziestego trzeciego sprawcę, na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem mniej więcej co siódmego, na karę ograniczenia wolności zaś co trzeciego.

Grzywna samoistna nadal więc była podstawowym środkiem karnym w sprawach z oskarżenia prywatnego.

IV. GRZYWNA SAMOISTNA W STRUKTURZE ŚRODKÓW KARNYCH

Gdy w danych dotyczących spraw z oskarżenia publicznego uwzględnimy także warunkowe umorzenie postępowania karnego, zmieni się nieco obraz stosowania kary grzywny.

Grzywna samoistna zajmująca trzecie miejsce pod względem częstotliwości jej stosowania w puli kar, po uwzględnieniu warunkowego umorzenia przesuwa się na miejsce czwarte, rola jej w polityce karnej zmniejsza zatem się poważnie. Dużo częściej bowiem stosowane są warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności (stanowiące w latach 1982 - 1987 32,4% ogólnej puli skazań i warunkowych umorzeń w sprawach z oskarżenia publicznego), bezwzględna kara pozbawienia wolności (26,3%) i warunkowe umorzenie (17,9%). Jedynie kara ograniczenia wolności stosowana jest rzadziej (9,9%), a kara dodatkowa orzekana samoistnie — sporadycznie (0,1%).

Porównanie lat 1982 - 1987 z okresem 1972 - 1981 r. pozwala stwierdzić, że w latach **1982 - 1987** rola grzywny samoistnej wzrosła. W latach

siedemdziesiątych częściej niż do grzywny sięgano do ograniczenia wolności, zaś w okresie 1982 - 1987 r. rola tych dwóch środków karnych zmieniła się. Grzywna z przedostatniego miejsca (przed tylko karą dodatkową orzekaną samoistnie) „awansowała” więc na pozycję przed karą ograniczenia wolności.

Na przestrzeni lat 1982 - 1987 najczęściej orzekano grzywnę samoistną w dwóch ostatnich latach. Rósł też wówczas procent kary ograniczenia wolności, malał istotnie odsetek warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Odsetek bezwzględnego pozbawienia wolności rósł już od 1985 r., niemniej w 1987 r. jest mniejszy niż w 1985 r. W latach 1986 - 1987 odsetek grzywny samoistnej w puli środków karnych jest najwyższy licząc od 1972 r. i wynosi ponad 15%.

V. GRZYWNA SAMOISTNA W STRUKTURZE ŚRODKÓW KARNYCH „WOLNOŚCIOWYCH”

Udział grzywny samoistnej wśród środków nie polegających na pozbawieniu wolności (z uwzględnieniem warunkowego umorzenia), stosowanych w sprawach z oskarżenia publicznego w okresie lat 1982 - 1987 wynosi 18,0%. Gdy zatem wyłączymy z rozważań karę bezwzględnego pozbawienia wolności, wzrost roli grzywny samoistnej w polityce karnej w stosunku do lat 1972 - 1981 rysuje się bardzo wyraźnie.

O ile w latach 1972-1981 grzywna stosowana była rzadziej niż kara ograniczenia wolności, o tyle w omawianej sześciolatce sytuacja się odwróciła. Odsetek kary ograniczenia wolności wynosił 13,4%. W okresie tym skazania na grzywnę obejmowały liczbę 143 435, a na karę ograniczenia wolności — 106 555 przypadków. Skazania na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania nadal były najczęstsze (43,9%), a na drugim miejscu plasowało się warunkowe umorzenie (24,3%). Grzywna samoistna wyparła z trzeciego miejsca karę ograniczenia wolności, stając się pod względem częstotliwości jej stosowania trzecim z kolei środkiem karnym. W kolejnych latach 1982 - 1987 odsetek grzywny samoistnej zmieniał się, dając wartości najbardziej do siebie zbliżone w 1982 i 1985 r., najniższe w amnestyjnych latach 1983 i 1984, a najwyższe w dwóch ostatnich latach omawianego okresu, zwłaszcza w 1986 r. (amnestyjnym, a zarazem jednym z lat obowiązywania ustawy epizodycznej) — 22,6%. W 1987 r. odsetek grzywny nieco spadł lecz był wyższy (21,1%) niż w każdym z kolejnych poprzednich lat poczynając od 1972 r. W tymże roku również odsetek kary ograniczenia wolności wynosi 19,4% co daje wartość najwyższą spośród wszystkich lat obowiązywania k.k. z 1969 r. Spada natomiast, co jest zrozumiałe wobec treści ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej, odsetek warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności.

VI. GRZYWNA NA TLE INNYCH KAR MAJĄTKOWYCH

Mowa będzie o częstotliwości wymierzania kary grzywny zarówno samoistnej, jak i grzywny obok pozbawienia wolności w zestawieniu z częstotliwością wymierzania innych kar majątkowych. Wśród owych innych kar majątkowych uwzględniono konfiskatę mienia, przepadek rzeczy, a także instytucję nawiązki, która — choć nie zaliczona do katalogu kar — stanowi dolegliwość finansową zbliżoną do dolegliwości kary grzywny. Pominiemy tu zaś karę ograniczenia wolności, choć jest to kara w dużym stopniu majątkowa, jednak wzajemne relacje między karą grzywny a ograniczeniem wolności zostały już omówione. Trzeba też mieć na względzie, że *de facto* karami majątkowymi mogą być także inne kary. Chodzić tu będzie o zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu i o zakaz prowadzenia pojazdów. Ta ostatnia kara, jeśli jest orzekana wobec kierowców zawodowych, może w praktyce okazać się karą o dolegliwości ekonomicznej. Dotyczyć to będzie też osób używających pojazdy do wykonywania czynności zarobkowych, lecz nie będących kierowcami zawodowymi².

Wyróżnimy tu i porównamy odrębnie lata 1985 - 1987 z okresem lat 1982 - 1984. Porównanie to prowadzi do wniosku, że lata 1985 - 1987 charakteryzowały się

- a) wzrostem orzekania grzywny samoistnej,
- b) spadkiem orzekania grzywny obok kary pozbawienia wolności,
- c) wzrostem orzekania kary konfiskaty mienia,
- d) wzrostem orzekania kary przepadku rzeczy,
- e) wzrostem orzekania nawiązki,

f) towarzyszącym temu wzrostem orzekania kary zakazu zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu, pociągający często za sobą w sposób bezpośredni konsekwencje majątkowe.

Aby bliżej scharakteryzować skalę wskazanych zjawisk przedstawiono szczegółowe dane statystyczne w tabeli 1. Ujęto w niej wyłącznie te kary, które nazwałabym karami „czysto” majątkowymi z uwzględnieniem też nawiązki, jako „czysto” majątkowego środka karnego.

O wzroście liczby skazań na karę grzywny samoistnej i zarazem o spadku skazań na grzywnę obok pozbawienia wolności była już mowa.

Skazania na karę konfiskaty mienia wzrosły na przestrzeni lat 1982 - 1987 w liczbach bezwzględnych prawie czterdzieści osiem razy, a ich procent w puli skazań w sprawach z oskarżenia publicznego wzrósł z 0,3 w 1980 r. do 11,1% w 1987 r.

² Częstotliwość orzekania kary zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu stale wzrastała na przestrzeni lat 1982 - 1987. O ile w 1982 r. orzeczono ją w 1513 wypadkach, o tyle w 1985 r. w 3934 wypadkach, a w — 1987 r. — w 6888 wypadkach, (por. art. 4 ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej). Większą staбилność przejawiało orzekanie kary zakazu prowadzenia pojazdów (ok. 3000-4000 skazań rocznie). Por. nową treść art. 338 pkt 4 i art. 43 k.k. po zmianie w 1985 r.

Tabela I

Grzywna na tle innych kar majątkowych orzeczonych prawomocnie wobec osób dorosłych w sprawach z oskarżenia publicznego

Rok	Ogółem skazani		Grzywna samoistna		Grzywna obok pozbawienia wolności		Konfiskata mienia		Przepadek rzeczy		Nawiązka	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
1982	148 456	100	23 484	15,8	79 811	53,8	387	0,3	2 234	1,5	3 516	2,4
1983	141 768	100	21 191	14,9	78 482	55,4	295	0,2	1 845	1,3	3 059	2,1
1984	125 132	100	17 307	13,8	72 543	57,9	418	0,3	2 235	1,8	2 763	2,2
1985	149 414	100	21 444	14,3	77 019	51,5	1 603	1,1	3 803	2,5	5 728	3,8
1986	153 037	100	28 520	18,6	62 979	41,1	11 090	7,2	5 447	3,5	18 628	12,2
1987	166 753	100	31 489	18,9	63 091	37,8	18 464	11,1	6 941	4,2	27 970	16,8
Ogółem	884 560	100	143 435	16,2	433 925	49,0	32 257	3,6	22 505	2,5	61 664	7,0

Orzeczenia przypadku rzeczy wzrosły na przestrzeni lat 1982 - 1987 — w liczbach bezwzględnych — trzykrotnie, a ich odsetek w puli skazań wzrósł z 1,5% w 1982 r. do 4,2% w 1987 r.

Liczby orzeczeń nawiązki wzrosły w liczbach bezwzględnych ośmiokrotnie, a ich procent w puli skazań wynoszący 2,4% w 1982 r. wzrósł do 16,8% w 1987 r.

Jak więc widać, wzrost częstotliwości stosowania innych środków represji ekonomicznej jest tak wydatny, że nie równoważy go spadek częstotliwości orzekania grzywny obok pozbawienia wolności. A zatem, jak to już zaznaczono poprzednio, spadek liczby skazań na grzywnę orzeczoną obok pozbawienia wolności nie może być argumentem przeciw tezie o wydatnym wzroście represji ekonomicznej (nawet mierzonej liczbą skazań na kary majątkowe, z pozostawieniem na razie na uboczu rozważań rzeczywistego stopnia dolegliwości tych kar).

VII. PODSTAWA PRAWNA ORZECZENIA GRZYWNY SAMOISTNEJ

W latach 1982 - 1987 większość grzywien samoistnych wymierzana była, podobnie jak w latach ubiegłych, z mocy przepisu szczególnego, przewidującego tę karę w sankcji. Niemniej stosunkowo duża ich część orzekana jest w drodze złagodzenia kary, złagodzenia nadzwyczajnego lub na podstawie art. 54 k.k. Poniżej przedstawimy dane charakteryzujące podstawę prawną wymierzenia grzywny samoistnej w drodze złagodzenia kary w sprawach z oskarżenia publicznego (z wyłączeniem recydywistów). Z uwagi na brak danych odnoszących się do lat siedemdziesiątych i niemożliwość porównań poszerzymy przedstawione informacje, uwzględniając także lata 1980 - 1981.

Odsetek skazań na grzywny samoistne wymierzone w drodze złagodzenia kary (z wyłączeniem recydywistów) w ogólnej liczbie skazań na karę grzywny samoistnej w sprawach z oskarżenia publicznego przedstawiał się następująco:

w 1980 r.	— 41,8	w 1984 r.	— 25,5
w 1981 r.	— 43,1	w 1985 r.	— 18,3
w 1982 r.	— 31,7	w 1986 r.	— 14,6
w 1983 r.	— 31,0	w 1987 r.	— 16,3

Jak widać, orzekanie grzywny samoistnej w drodze złagodzenia kary w latach 1980 - 1981 było zjawiskiem częstym. W późniejszych latach znacznie maleje. W okresie obowiązywania ustawy epizodycznej przedstawiony odsetek poważnie spada nawet w stosunku do okresu stanu wojennego i lat amnestyjnych. W 1986 r. oprócz ustawy majowej wpływ na to wyrzucić też mogła ustawa amnestyjna³.

³ Por. art. 5 ustawy o szczególnym postępowaniu wobec sprawców niektórych przestępstw (Dz. U. 1986, nr 26, poz. 126).

Tabela 2

Podstawa prawna złagodzenia w przypadkach orzeczenia kary grzywny samoistnej w drodze złagodzenia kary w sprawach z oskarżenia publicznego
(z wyłączeniem recydywistów)

Rok	Grzywny orzeczone na podstawie złagodzenia													
	ogółem		art. 25 § 2 k.k.		art. 54 § 1 k.k.		art. 57 § 1 k.k.		art. 57 § 2 k.k.		bez podania podstawy			
	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%	l. b.	%
1980	9017	100	115	1,3	3992	44,3	1169	12,9	3726	41,3	15	0,2		
1981	7666	100	104	1,3	3623	47,2	949	12,4	2971	38,7	19	0,2		
1982	7458	100	110	1,5	3238	43,4	992	13,3	3083	41,3	35	0,5		
1983	6579	100	126	1,9	2862	43,5	961	14,6	2621	39,8	9	0,1		
1984	4417	100	92	2,1	2138	48,4	528	11,9	1654	37,4	5	0,1		
1985	3930	100	60	1,5	2396	61,0	260	6,6	1201	30,5	13	0,3		
1986	4179	100	81	1,9	3118	74,6	355	8,5	620	14,8	5	0,1		
1987	5145	100	82	1,6	4064	79,0	370	7,2	622	12,1	7	0,1		

W 1987 r. odsetek grzywien orzeczonych na podstawie złagodzenia kary spada ponad dwukrotnie w stosunku do 1980 r. A zatem wskazany w poprzednich rozważaniach wzrost częstotliwości orzekania kary grzywny samoistnej (w ogólnej puli skazań w sprawach z oskarżenia publicznego) następował w drodze wymierzania grzywny na podstawie przepisu przewidującego ją w sankcji. Jak widać, zmiana przepisu art. 54 k.k. w 1985 r. nie zrównoważyła zaostreżeń ustawy epizodycznej w omawianym zakresie.

Tabela 2 obrazuje zagadnienie podstawy prawnej złagodzenia w przypadkach wymierzenia grzywny samoistnej w drodze złagodzenia kary w sprawcach z oskarżenia publicznego (z wyłączeniem recydywistów). Zestawienie wskazuje na przesunięcia między grzywnami orzeczonymi na podstawie art. 54 k.k. i na podstawie art. 57 k.k. O ile w pierwszych latach omawianego okresu wyraźnie przeważały złagodzenia nadzwyczajne, na podstawie art. 57 k.k. (§1 i §2 ujęte łącznie), stanowiąc w 1980 r. — 54,3% grzywien wymierzanych w drodze złagodzenia, gdy grzywny wymierzone na podstawie art. 54 k.k. stanowiły 44,3%, o tyle w latach obowiązywania ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej odsetek złagodzeń nadzwyczajnych bardzo poważnie spada. W 1987 r. złagodzenia z art. 57 k.k. stanowią już tylko 19,3%, a złagodzenia w oparciu o art. 54 k.k. — 79,0%. Chodzi tu o odsetki liczone od liczby grzywien orzeczonych w drodze złagodzenia.

Gdy natomiast zestawimy te dane z ogólną pulą skazań na karę grzywny samoistnej w sprawach publicznoskargowych, procenty skazań na karę grzywny z zastosowaniem art. 54 i 57 k.k. przedstawiają się następująco (podano też wskaźnik dynamiki):

Grzywny wymierzone na podstawie art. 54 k.k.

Rok	%	Wskaźnik dynamiki	Rok	%	Wskaźnik dynamiki
1980	18,5	100	1984	12,3	
1981	20,4	90,7	1985	11,2	60,0
1982	13,8	81,1	1986	10,9	78,1
1983	13,5	71,7	1987	12,9	101,8

Grzywny wymierzone na podstawie art. 57 k.k.

Rok	%	Wskaźnik dynamiki	Rok	%	Wskaźnik dynamiki
1980	22,7	100,0	1984	12,6	44,6
1981	22,0	80,1	1985	6,8	29,8
1982	17,3	83,2	1986	3,4	19,9
1983	16,9	73,2	1987	3,1	20,3

Zamieszczone informacje wydatnie obrazują spadek częstotliwości wymierzania grzywny samoistnej w oparciu o art. 57 k.k. W 1987 r. wymię-

rzo ją pięciokrotnie mniej niż w 1980 r. (w liczbach bezwzględnych), a jej procent w puli skazań na grzywnę samoistną spadł z 22,7 w 1980 r. do 3,1 w 1987 r.⁴

Informacje te (dotyczące art. 54 k.k.) potwierdzają wniosek, że zmiana art. 54 k.k. w 1985 r., traktowana przez projektodawców ustaw majowych jako argument na rzecz tezy, że ustawy te wprowadzają nie tylko zaostrzenia, nie dała jak dotąd praktycznie biorąc żadnych korzystnych rezultatów, gdy chodzi o wymierzanie na podstawie tego przepisu kary grzywny⁵.

W 1987 r. wzrost orzekania grzywny w oparciu o art. 54 k.k. (w liczbach bezwzględnych) w stosunku do 1980 r. jest minimalny, a procent w puli skazań na karę grzywny spada z 18,5 w 1980 r. do 12,9 w 1987 r.

VIII. GRZYWNA OBOK WARUNKOWEGO ZAWIESZENIA I OBOK BEZWZGLĘDNEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI⁶

Przechodząc do zagadnienia orzekania grzywny obok pozbawienia wolności stwierdzić trzeba, że bardzo istotną rolę w polityce karnej odgrywa orzekanie jej łącznie z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności.

W latach 1980 - 1987 liczby skazań na grzywnę towarzyszącą warunkowemu zawieszeniu w sprawach publicznoskargowych przedstawiały się następująco (podano też procent owych skazań obliczony od ogólnej liczby skazań na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w sprawach z oskarżenia publicznego i od ogólnej liczby skazań na karę grzywny obok pozbawienia wolności w takich sprawach):

Rok	Wymierzono grzywnę obok warunkowego zawieszenia l.b.	% ogólnej liczby skazań z warunkowym zawieszeniem	% ogólnej liczby skazań na grzywnę obok pozbawienia wolności
1980	42 128	72,6	60,1
1981	40 045	70,8	66,1
1982	53 496	77,7	67,0
1983	50 892	76,5	64,8
1984	43 350	77,7	59,7
1985	42 374	69,6	55,0
1986	28 135	60,1	44,7
1987	27 720	55,0	43,9

⁴ Por. art. 2 ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej.

⁵ Por. nową treść art. 54 k.k. po zmianie z 1985 r.

⁶ Mowa będzie o grzywnie obok warunkowego zawieszenia i obok bezwzględnego pozbawienia wolności, bez dokładnego wskazania podstawy prawnej jej orzekania wobec braku odpowiednich danych statystycznych.

Przedstawione zestawienie wraz z wnioskami wyciągniętymi z rozważań poprzednich pozwala zauważyć, że spadkowi odsetka grzywny obok pozbawienia wolności w ogólnej puli skazań na karę pozbawienia wolności w sprawach z oskarżenia publicznego towarzyszył spadek procentu skazań na grzywnę orzekaną przy warunkowym zawieszeniu w puli warunkowych zawiesznień. Choć spadek procentu liczby skazań na grzywnę towarzyszącą warunkowemu zawieszeniu w ogólnej liczbie skazań na grzywnę, obok pozbawienia wolności jest mniejszy (wprawdzie nieznacznie) niż spadek procentu udziału grzywny w liczbie warunkowych zawiesznień, to jednak nie równoważy on spadku procentu grzywny orzeczonej obok pozbawienia wolności w ogólnej liczbie skazań na pozbawienie wolności, ani w ogóle skazań. Spadek liczby skazań na grzywnę w puli warunkowych zawiesznień jest, jak widać z zestawienia, niemały.

Przedstawione zestawienie uwidacznia też w sposób wyraźny, jak duża jest rola grzywny wymierzonej obok warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. W 1980 r. grzywna taka przekracza 60% grzywien wymierzanych obok kary pozbawienia wolności, a w 1981 r. — 66,1%.

Poniżej zestawiono wskaźnik dynamiki procentu skazań na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem i procentu grzywny orzeczonej łącznie z warunkowym zawieszeniem w ogólnej puli skazań w sprawach publicznoskargowych oraz także wskaźnik procentu grzywny orzeczonej obok bezwzględnej kary pozbawienia wolności i samego bezwzględnego pozbawienia wolności.

Rok	Warunkowe zawieszenie	Grzywna obok warunkowego zawieszienia	Grzywna obok bezwzględnego pozbawienia wolności	Bezwzględne pozbawienie wolności
1980	100,0	100,0	100,0	100,0
1981	117,0	114,4	88,6	86,7
1982	121,5	129,9	96,2	89,4
1983	122,8	129,6	105,4	97,3
1984	116,7	124,9	126,6	112,9
1985	106,5	102,2	126,1	118,4
1986	80,1	66,4	123,9	123,5
1987	79,5	59,9	115,2	113,6

Zestawienie wskazuje, że w latach 1986 - 1987 spadkowi wskaźnika dynamiki procentu warunkowych zawiesznień w puli skazań towarzyszył spadek takiegoż wskaźnika grzywny orzeczonej obok warunkowego zawieszienia, lecz spadek ten nie był równomierny. Zmniejszenie się częstości sięgania do grzywny przy warunkowym zawieszeniu kary było dużo bardziej intensywne niż samo zmniejszenie się stosowania warun-

kowego zawieszenia. Czyli spadła częstotliwość sięgania do grzywny w ramach warunkowego zawieszenia w stopniu większym niż samego warunkowego zawieszenia. Odwrotne zjawisko występuje w odniesieniu do bezwzględnego pozbawienia wolności i towarzyszącej mu grzywnie. Wskaźnik procentu bezwzględnego pozbawienia wolności rośnie i zarazem rośnie także wskaźnik grzywny stosowanej obok niego. Częstotliwość sięgania do tej grzywny nasila się jednak w sposób bardziej intensywnej niż wzrasta samo bezwzględne pozbawienie wolności. Czyli o ile w ramach warunkowego zawieszenia stosowania grzywny maleje, o tyle w ramach bezwzględnego pozbawienia wolności — rośnie. Pozwala to na wniosek, że wskazane w poprzednich rozważaniach zmniejszenie się częstotliwości orzekania grzywny obok pozbawienia wolności w puli skazań nastąpiło kosztem grzywny orzekanej przy warunkowym zawieszeniu, a nie grzywny orzekanej obok bezwzględnego pozbawienia wolności. Nie było ono jednak jedynie wynikiem niejako mechanicznego zmniejszenia się stosowania samych warunkowych zawieszek, lecz był to proces, jak poprzednio sugerowano, bardziej złożony. Wobec ograniczeń stosowania warunkowego zawieszania w przepisach prawa w odniesieniu do spraw uznanych za poważniejsze⁷, normatywne pole jego orzekania zwięźliło się, obejmując w praktyce sprawy o mniejszym ciężarze gatunkowym. W miejsce dawnych warunkowych zawieszek stosowano, jak można sądzić, w dużym stopniu bezwzględne pozbawienie wolności wraz z innymi karami majątkowymi, szczególnie konfiskatą mienia⁸.

IX, WYSOKOŚĆ GRZYWNY

W 1982 r. zdecydowana większość grzywien karnych orzeczonych obok kary pozbawienia wolności w sprawach z oskarżenia publicznego, bo aż 83,7%, były to kary grzywny do 20 000 zł, a na drugim miejscu pod względem częstotliwości ich orzekania plasowały się grzywny w granicach od 20 000 do 50 000 zł — 14,5%. Grzywny wyższe orzekano tylko w rzadkich przypadkach. W latach późniejszych wysokość orzeczonych grzywien systematycznie rośnie. W 1985 r. najwięcej grzywien orzeczono w przedziale od 30 000 do 50 000 zł — 34,1% oraz w przedziale od 50 000 do 100 000 zł — 24,0%. W 1986 r. te drugie wysuwają się na pierwsze miejsce. W ostatnim omawianym roku (1987) — już 42,4% grzywien orzeczonych obok pozbawienia wolności mieści się w przedziale od 50 000 do 100 000 zł, a na drugim miejscu plasują się grzywny od 30 000 do

⁷ Por. art. 1 ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej.

⁸ Por. art. 5 ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej i art. 46 § 2 kjk. po zmianie z 1985 r.

50 000 zł — 26,9%. Jednocześnie wzrasta liczba grzywien wyższych. I tak grzywny od 100 000 do 200 000 zł stanowią 13,4% skazań na grzywnę obok pozbawienia wolności, a od 200 000 do 500 000 zł — 6,2%. Rośnie też trzykrotnie w stosunku do 1986 r. odsetek grzywien powyżej 1 miliona złotych i dwukrotnie odsetek grzywien od 500 000 do 1 mln zł⁹.

Istotny wzrost wysokości grzywien obserwujemy także w odniesieniu do grzywien samoistnych. O ile w 1982 r. ich większość mieściła się w przedziale od 10 000 do 20 000 zł (48,1%) i od 5 000 do 10 000 (32,2%), o tyle w 1985 r. mieszczą się one w granicach od 20 000 do 50 000 zł (58,6%) i od 50 000 do 100 000 zł — 27,3%. W 1986 r. na plan pierwszy wysuwają się te ostatnie (48,4%).

Rok 1987 przynosi już niewielkie zmiany w stosunku, do 1986 r. Grzywny w przedziale od 50 000 do 100 000 zł wymierzane były w 49,8% skazań na karę grzywny samoistnej, a od 20 000 do 50 000 w 40,2%. Nie zmienia się w stosunku do 1986 r. odsetek grzywien powyżej 200 000 zł (0,8%) i niewiele rośnie procent grzywien od 100 000 do 200 000 zł, wynoszący w 1987 r. — 7,1%.

W omawianym okresie zmniejszeniu się częstotliwości orzekania grzywny obok pozbawienia wolności (w ostatnich latach), o której była mowa, towarzyszy zwiększenie się surowości grzywien, gdy chodzi natomiast o grzywnę samoistną, wzrasta zarówno częstotliwość jej orzekania jak i jej wysokość.

W 1982 r. przeciętne wynagrodzenie miesięczne w gospodarce społecznej (nazywane dalej średnią płacą) wynosiło 11 575 zł, a przeciętna przypisywana grzywna, łącznie samoistna i obok pozbawienia wolności, (nazywana dalej średnią grzywną) — 15 008 zł¹⁰. W 1985 r. średnia płaca wynosi 20 005 zł, a przeciętna grzywna 49 300 zł. W 1987 r. średnia grzywna wzrasta do 95 336 zł, a średnia płaca do 27 702 zł (z wyłączeniem przemysłu wydobywczego, a gdy włączymy pracowników tego przemysłu

⁹ Por. art. 3 ustawy o szczególnej odpowiedzialności karnej i art. 36 k.k. po zmianach z 1985 r. Z publikacji krytykujących ustawy majowe i ich działanie w praktyce — por. B. Kunicka-Michalska: głos w dyskusji *Gdzie prawo gdzie sprawiedliwość*, Odrodzenie 1986 nr 9, s. 9 i 12 (stwierdziłam tam, że ustawy majowe wprowadziły drażniąca wręcz represję ekonomiczną i odpowiedzialność karna godząc w całą rodzinę stała się *de facto* odpowiedzialnością zespołową, trudną do pogodzenia z zasadą osobistej odpowiedzialności karnej); por. także zwłaszcza A. Ratajczak, *Uwagi karne z 10 maja 1985 w praktyce (Na przykładzie orzecznictwa sądów rejonowych)*, Państwo i Prawo 1988, nr 2, s. 72 i n. Jeszcze przed wydaniem ustaw majowych zmiany prawa podnoszące wydatnie wysokość grzywien karnych były przedmiotem krytyki; por. L. Sługocki, *Kara grzywny samoistnej i jej wykonanie*, Warszawa 1984 i B. Kunicka-Michalska, recenzja książki L. Sługockiego, Państwo i Prawo 1985, z. 10, s. 127 i n.

¹⁰ Por. J. Klemke, *Wymiar i wykonanie kary grzywny*, Zeszyty Naukowe IBPS 1986, nr 24, s. 49 i n.

— do 29 184 zł). Jednocześnie warto wskazać, że przeciętna miesięczna emerytura i renta wynosiła w 1985 r. — 9209 zł, w 1986 r. — 11 737 zł, a w 1987 r. — 15 494 zł (a nowoprzyznana w tymże roku — 15 589 zł)¹¹.

Poniżej zestawiono współczynniki dynamiki kwot średniej grzywny, średniej płacy i procentu skazań na grzywnę (łącznie samoistną i obok pozbawienia wolności) w ogólnej puli skazań w sprawach publiczno- i prywatnoskargowych.

Rok	Skazania na grzywnę	Średnia grzywna	Średnia płaca
1982	100,0	100,0	100,0
1983	101,3	135,3	124,4
1984	103,3	174,3	145,5
1985	94,8	328,5	172,8
1986	86,0	519,7	208,1
1987	81,6	635,2	239,3*

* 252,1 z przemysłem wydobywczym

Jak widać, spadkowi skazań na karę grzywny w ogólnej puli skazań poczynając od 1985 r. towarzyszyło stałe zwiększanie się kwot wymierzanych grzywn. Na przestrzeni lat 1982 -1987 średnia grzywna wzrosła ponad sześciokrotnie, a średnia płaca tylko ponad dwukrotnie. W porównaniu z 1970 r., średnia grzywna wzrosła w 1987 r. trzydziestokrotnie, a średnia płaca tylko dwunastokrotnie. W 1987 r. średnia grzywna jest równowartością około 3 i pół średnich uposażeń miesięcznych w sektorze gospodarki uspołecznionej i ponad 6 miesięcznych przeciętnych emerytur, gdy w 1970 r. przeciętna grzywna nie przekraczała nawet o 50% średniej płacy.

Jak pamiętamy, w 1980 r. średnia grzywna była dwa i pół raza wyższa od przeciętnej płacy miesięcznej, w końcu omawianego okresu jej wzrost jest większy i to znacznie.

Poświęćmy teraz nieco miejsca surowości grzywny samoistnej zestawiając wskaźnik dynamiki średniej grzywny samoistnej i wzrostu przeciętnej płacy, uwzględniając też wskaźnik dynamiki procentu skazań na karę grzywny samoistnej w ogólnej puli skazań w sprawach publiczno- i prywatnoskargowych.

¹¹ Średnie płace i emerytury podaję za Rocznikami Statystycznymi i Małymi Rocznikami Statystycznymi, a średnie grzywny — na podstawie danych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

Rok	Skazania na karę grzywny samoistnej	Średnia grzywna samoistna	Średnia płaca
1982	100,0	100,0	100,0
1983	97,0	132,5	124,4
1984	88,1	159,9	145,4
1985	87,0	320,0	172,8
1986	112,4	473,2	208,1
1987	113,6	501,2	239,3*

* 252,1 przy włączeniu przemysłu wydobywczego

Widzimy zatem, że niewielkiemu wzrostowi częstotliwości skazań na grzywnę samoistną w ostatnich dwóch latach omawianego okresu towarzyszy wydatny i systematyczny we wszystkich omawianych latach wzrost surowości orzekanych grzywien, przy niewielkim wzroście płac. Średnia grzywna samoistna z 1987 r. jest pięciokrotnie wyższa niż w 1982 r., gdy tymczasem średnia płaca tylko około dwu i półkrotnie. Średnia grzywna samoistna wynosząca w 1982 r. 13 906 zł, w 1987 r. wynosi 69 700 zł. O ile więc w 1982 r. średnia grzywna samoistna była o 2331 zł wyższa od średniej płacy, o tyle w 1987 r. jest już od niej wyższa dwa i pół raza. Średnia grzywna jest też cztery i pół raza wyższa od przeciętnej emerytury.

Przytoczone dane nie wymagają szerszego komentarza. Przeczą one tezie, niejednokrotnie głoszonej, jakoby kolejne zmiany prawa podnoszące wysokość grzywien karnych były zabiegiem mającym jedynie na celu dostosowanie poziomu grzywien do spadku wartości pieniądza, a systematyczny wzrost represji ekonomicznej miał swój odpowiednik we wzroście płac i miał wyłącznie na celu zachęcić sądy do częstszego stosowania kary grzywny, która w niższych przedziałach kwotowych, jako nie odpowiadająca poziomowi inflacji, byłaby środkiem zbyt łagodnym.

Omawiane lata charakteryzuje się bowiem rzeczywistym, niespotykanym przedtem w tej skali, wzrostem represji ekonomicznej, wzmagając w bardzo wysokim stopniu surowość kary grzywny. Towarzyszy temu wykazany już w poprzednich rozważaniach wydatny wzrost represyjności innych środków dolegliwości majątkowej, niejednokrotnie kumulowanych z karą grzywny i łącznie z nią wymierzanych skazanemu za ten sam czyn.

W postępowaniu wykonawczym łączna kwota grzywien przypisanych, wynosząca w roku sprawozdawczym 1982: 1 762 368 000 zł, w 1987 r. wynosi już 10 125 643 000 zł¹², czyli blisko sześć razy więcej (nie licząc wysokich kwot zaległych z poprzedniego roku). O ile na przestrzeni lat 1976 - 1980 kwota przypisanych grzywien podwoiła się, o tyle w oma-

¹² Na podstawie danych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości.

wianym okresie wzrosła blisko sześciokrotnie, gdy tymczasem — co warto tu przypomnieć — średnie płace wzrosły tylko około dwu i półkrotnie. Od 1982 r. do 1985 r., a więc gdy jeszcze działanie ustawy epizodycznej i zmian k.k. z 1985 r. nie zdążyło znaleźć pełnego odbicia w statystykach, kwota ta wzrosła prawie trzykrotnie, gdy tymczasem średnia płaca nawet nie dwukrotnie.

X. UWAGI KOŃCOWE

Przedstawiona analiza polityki orzekania i wymiaru kary grzywny, kształtowana na bazie omówionych zmian przepisów prawa, nie pozwala na pozytywną ocenę roli tej kary w polityce karnej. Funkcja grzywny bowiem jako środka karnej reakcji na przestępstwo została wypaczona.

Tę negatywną ocenę uzasadniają przede wszystkim następujące okoliczności:

1. Rażąca i niewłaściwa jest dysproporcja między częstotliwością orzekania grzywny samoistnej i grzywny obok pozbawienia wolności. Wiodąca rola tej ostatniej stawia pod znakiem zapytania funkcję kary grzywny jako odrębnego od kary pozbawienia wolności środka karnego, czyniąc z niej narzędzie wzmoczenia dolegliwości skazania na karę pozbawienia wolności. Ta niewłaściwa rola grzywny w polityce karnej wynika z wysoce nieudanych rozwiązań prawnych, prowadzących do zbyt szerokiego orzekania grzywny obok pozbawienia wolności, czyli jako kary *de facto* dodatkowej, choć nazwanej zasadniczą. Paragrafy 2, 3 i 4 art. 36 k.k. powinny zostać usunięte z k.k. i zastąpione przepisem stanowiącym, że grzywna obok pozbawienia wolności może być orzeczona tylko w przypadkach, gdy jest ona przewidziana w sankcji ustanowionej za dane przestępstwo. Liczba takich przypadków powinna być niewielka, a ich wybór musi być dokonany z dużą rozważą i tylko gdy chodzi o poważne przestępstwa o charakterze ekonomicznym (w szerokim tego słowa znaczeniu). Granice wysokości grzywny również powinny być określone w sankcji, dostosowane do rodzaju przestępstwa, a jej orzeczenie powinno być przewidziane jako fakultatywne.

Kara ta bowiem, sensownie ujęta, mogłaby pełnić należycie swą rolę, gdyby przywrócić jej prawdziwe znaczenie, jakie miała w swym założeniu, czyli jako środka pozwalającego na wymierzenie niższej kary pozbawienia wolności wobec zwiększenia surowości wymierzonej kary poprzez dołączenie grzywny. W podobnym celu została też ona przewidziana w art. 75 § 1 k.k., czyli jako stymulator szerszego korzystania z warunkowego zawieszenia i obejmowania nim także przypadków poważniejszych.

Wykazana jednak masowość jej stosowania w praktyce, łącznie z nie pozostającą w rozsądnej proporcji do zarobków jej wysokością, pozwala

mieć obawy, że tak pojęta jej funkcja została przekreślona, a nawet odwrócona, Z czynnika pomyślanego jako łagodzący ogólną surowość wymierzanej kary, stała się czynnikiem zaostrzającym jej surowość.

2. Wskazany wzrost wysokości grzywien, w sytuacji kryzysu ekonomicznego, zubożenia społeczeństwa, inflacji, zmniejszania się zasobów materialnych ludności i braku perspektyw na realny wzrost dochodów, a więc w sytuacji, która powinna skłaniać do zmniejszania, a nie zwiększania represji ekonomicznej, prowadzi do wniosku, że grzywna nie pełni już funkcji sprawiedliwej kary, lecz stała się po prostu źródłem dochodów dla państwa, oderwanym od celów prewencyjnych kary, jak i od zasady proporcjonalności kary do zawinienia i ciężaru przestępstwa.

3. Karze grzywny, która powinna być w zasadzie podstawową, a nawet jedyną karą o charakterze czysto majątkowym, towarzyszą inne kary majątkowe, orzekane kumulatywnie z grzywną, w tym zwłaszcza kara konfiskaty mienia¹³. Towarzyszy jej też szereg innych poważnych dolegliwości ekonomicznych nie zaliczanych w poczet kar.

4. Z nawiązki uczyniono faktycznie nową karę majątkową, nową grzywnę o szerokim ustawowym zakresie stosowania i w ostatnich latach często wykorzystywaną w praktyce.

5. Szeroki jest zakres stosowania grzywny wobec osób, które z uwagi na swój wiek z reguły nie mogłyby jej spłacić z własnych zarobków, nawet gdyby jej wysokość była niższa (młodociani).

6. Wydatny wzrost wysokości grzywien oderwał tę karę od możliwości zarobkowych skazanego, co zbliżyło ją do konfiskaty mienia.

7. Wydatny wzrost surowości grzywien, nie równoważony wzrostem zarobków, uniemożliwia spłacenie jej przez samego skazanego, co powoduje, że w spłacie grzywny uczestniczyć musi cała rodzina (jeśli nie chce, by skazany grzywnę „odsiedział”). Kłóci się to z podstawową zasadą nowoczesnego prawa karnego, jaką jest zasada osobistej odpowiedzialności za czyn przestępny, silnie akcentowana już przez myślicieli Oświecenia.

8. Choć już w latach siedemdziesiątych wszyscy autorzy badający zjawiska polityki karnej postulowali poszerzenie stosowania grzywny samoistnej w praktyce, postulat ten w obecnej sytuacji wypaczenia funkcji grzywny staje pod znakiem zapytania. Byłby on nadal uzasadniony pod warunkiem nowego ujęcia rozwiązań prawnych dotyczących grzywny i przywrócenia jej właściwej roli.

¹³ Por. B. Kunicka-Michalska, *Feudalny przeżytek w socjalistycznym kodeksie*, Prawo i Życie 1988, nr 7, is. 5. Zgłosiłam tam postulat rezygnacji z kary konfiskaty mienia w ustawodawstwie karnym i włączenia do Konstytucji PRL zakazu postępowania się tą karą. Propozycję zaś nowego modelu kary grzywny *de lege ferenda* przedstawiłam w: *Grzywna na miarę kieszeni*, Gazeta Prawnicza 1988, nr 5 s. 7.

THE POLICY OF SENTENCING TO AND THE MEASURE OF FINE
BETWEEN 1982 AND 1987

Summary

The article is based on statistical data obtained from the Ministry of Justice, concerning valid sentences in adult offenders' cases. Although the analysis is focused on the period of 1982 - 1987, the author included some comparative material dating back to the 1970s. She included the problems of sentencing to and the measure of fine as a basic penalty and as a penalty decreed beside the penalty of deprivation of liberty. The author discussed the problems of the frequency of sentencing to fine in comparison with other penalties and separately in comparison with other penal measures (including conditional suspension of penalty), the proportions between the two types of fine, the legal basis of sentencing to fine, the problem of frequency of sentencing to fine in comparison with other measures of patrimonial character and the problem of size of the two types of fine.

The author criticizes the policy of sentencing to and the measure of fine. She comes to the conclusion that the penalty of fine in its present form does not meet its functions, for it is excessively severe and is not adjusted to the financial potential of the society. The author postulates to change both the present shape of the penalty of fine as well as the practice of its application.